

Streszczenie rozprawy doktorskiej
pt. „Wina rozkładu pożycia małżeńskiego w postępowaniu rozwodowym”
mgr Anna Leśnik

Problematyka rozwodu była wielokrotnie przedmiotem zainteresowania badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe – prawników, socjologów, teologów, pedagogów, jak również psychologów. Jest tak niewątpliwie dlatego, że zagadnienia trwałości, a także rozpadu małżeństwa, należą do najważniejszych problemów z punktu widzenia funkcjonowania tak małżeństwa, jak i rodziny. Jak wynika z powszechnie dostępnych statystyk, liczba spraw rozwodowych z każdym rokiem wzrasta, co sprawia, że materia ta pozostaje nadal aktualna. Ponadto, liberalizacja poglądów, spadek duchowości społeczeństwa oraz wzrastająca akceptacja dla różnych nowych (alternatywnych) podejść do tworzenia rodziny sprzyjają również postrzeganiu rozwodu jako powszechnego zjawiska, będącego konsekwencją niesatysfakcjonującego związku, a nie jednoznacznie dysfunkcyjnego stanu rzeczy.

Niniejsza praca jest próbą kompleksowego omówienia zagadnienia winy rozkładu pożycia małżeńskiego w postępowaniu rozwodowym. Jest to jedno z najtrudniejszych do zdefiniowania pojęć w prawie rodzinnym. Wprawdzie ustawodawca posłużył się nim w trzech przepisach Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego dotyczących rozwodu (tj. w art. 56 § 3, 57 § 1 i 2 oraz 60 § 1, 2 i 3 k.r.o.) oraz w jednym przepisie regulującym orzekanie separacji (art. 61³ § 2 k.r.o.), jednakże nie pokusił się nawet o jego częściowe zdefiniowanie. Potrzeba podjęcia tej niezwykle doniosłej tematyki wynikała również z faktu, że do dnia rozpoczęcia prac nad niniejszą rozprawą doktorską analizowana problematyka nie doczekała się całościowego opracowania monograficznego. Istniejące prace albo poddają szczegółowej analizie jedynie niektóre, wybrane zagadnienia związane z rozkładem pożycia małżeńskiego (a w szczególności materialnoprawne przesłanki orzeczenia rozwodu – pozytywne, bądź negatywne) albo – przedstawiając je całościowo – z konieczności omawiają je w sposób jedynie wybiórczy i ogólnikowy. Stąd też dorobek zarówno doktryny prawa rodzinnego, jak i orzecznictwa Sądu Najwyższego oraz sądów powszechnych w zakresie analizy winy (zarówno w aspekcie materialnoprawnym, jak i procesowym) jest dość skromny, co utrudnia wskazanie dominującej koncepcji. Ponadto, na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat, dostrzegalna jest ewolucja katalogu zawinionych przesłanek rozkładu pożycia. Trudno oczekiwać stabilnego, przewidywalnego, a co za tym idzie, sprawiedliwego orzecznictwa sądów powszechnych w sytuacji, gdy nauka prawa nie zdołała ustalić przekonującej i kompleksowej koncepcji winy rozkładu pożycia oraz zasad orzekania o niej. Co szczególnie istotne, rola Sądu Najwyższego

w tym zakresie jest ograniczona ze względu na to, że w sprawach o rozwód skarga kasacyjna jest obecnie niedopuszczalna (art. 398² § 2 pkt 1 k.p.c.). Stąd też kompleksowe spojrzenie na tematykę winy rozkładu pożycia w ramach obszerniejszego opracowania umożliwia omówienie, pogłębienie, analizę i ocenę wielu zagadnień spornych w literaturze i w judykaturze, które do dziś stanowią przedmiot ożywionych dyskusji.

Rozprawa uwzględnia zatem zarówno aspekt teoretyczny, jak i praktyczny. Chodziło bowiem nie tylko o kompleksową wykładnię obowiązujących przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, regulujących zagadnienie orzekania o winie w rozkładzie pożycia małżeńskiego w postępowaniu rozwodowym oraz omówienie poglądów formułowanych w tym zakresie w doktrynie i judykaturze, ale również o próbę sformułowania konkretnych postulatów *de lege ferenda*. Celem niniejszej pracy jest w szczególności próba udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy w aktualnych realiach społeczno-kulturowych i w sytuacji, gdy w niektórych ustawodawstwach rozwodowych na świecie (m.in. na Ukrainie, w Niemczech, Portugalii Chinach, Kanadzie, czy Australii) zrezygnowano z orzekania o winie rozkładu pożycia małżeńskiego, zasadne jest utrzymanie tej konstrukcji jurystycznej w prawie polskim, jako – z jednej strony – ujemnej przesłanki orzeczenia rozwodu, z drugiej zaś – kryterium różnicowania sytuacji prawnej rozwiedzionych małżonków (w szczególności w kwestii przesłanek, treści oraz zakresu obowiązku alimentacyjnego między rozwiedzionymi małżonkami, czy ustalenia wielkości udziałów w majątku wspólnym), zaś – w razie pozytywnego rozstrzygnięcia tak postawionego problemu – doprecyzowanie pojęcia winy, mające na celu usprawnienie i uporządkowanie postępowania o rozwód.

Koncepcja badań opiera się nie tylko na dokonaniu wykładni przepisów regulujących pozytywne i negatywne przesłanki rozwodu (art. 56 § 1, 2 i 3 k.r.o.) oraz zagadnienie orzekania o winie w rozkładzie pożycia małżeńskiego w postępowaniu rozwodowym (art. 57 § 1 i 2 k.r.o.), przy użyciu powszechnie uznanych metod wykładni, z uwzględnieniem dorobku nauki prawa i orzecznictwa, ale także na sformułowaniu konkretnych postulatów *de lege ferenda*, mających na celu maksymalne usprawnienie i uporządkowanie tego postępowania.

Podstawowym przedmiotem analizy są regulacje zawarte w obowiązującej obecnie ustawie z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tj. w szczególności w art. 56, art. 57 § 1 i 2 oraz art. 60 k.r.o.). Porównawczo omówione zostały także regulacje zawarte w projekcie Prawa Małżeńskiego z dnia 28 maja 1929 r. oraz poprzednio obowiązujących, powojennych polskich aktach prawnych, tj. w dekrecie z dnia 25 września 1945 r. – Prawo małżeńskie oraz w ustawie z dnia 27 czerwca 1950 r. – Kodeks rodzinny. Praca zawiera również komparatystyczne odniesienie do wybranych ustawodawstw państw obcych (Anglii i Walii,

Belgii, Czech, Estonii, Finlandii, Francji, Hiszpanii, Kolumbii, Malty, Niemiec, Portugalii, Rumunii oraz Ukrainy), w których przyjęto różne systemy rozwodowe (takie jak: system bezwzględnych przyczyn rozwodowych; system mieszany, w tym system względnych przyczyn rozwodowych; system klauzuli rozkładu pożycia; system rozwodu za porozumieniem małżonków; system rozwodu *repudium*). Uwzględniono również bogaty dorobek doktryny prawniczej (polskich, jak i zagranicznych teoretyków prawa) oraz poglądy prezentowane w judykaturze. Wnikliwej analizie poddano orzecznictwo Sądu Najwyższego, ukształtowane nie tylko na gruncie aktualnego Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego z 1964 r., ale również poprzednio obowiązujących aktów prawnych (tzn. od lat 20. XX wieku), ponieważ – w przekonaniu autorki – pomimo zaistniałych w Polsce niewątpliwych przemian społeczno-kulturowych nie straciło ono – co do zasady – na swej aktualności.

Hipoteza główna rozprawy została sformułowana następująco: utrzymanie konstrukcji jurydycznej winy rozkładu pożycia małżeńskiego, jako elementu polskiego systemu rozwodowego, jest uzasadnione ze względów społeczno-kulturowych, światopoglądowych oraz aksjologicznych. Istnieje jednak potrzeba istotnej modyfikacji przepisów regulujących rozstrzygnięcie o winie zawartych w Kodeksie rodzinnym i opiekuńczym. Zakłada się również, że pojęcie winy w prawie rodzinnym (rozwodowym), ze względu na jej istotę, znaczenie i funkcje powinno być rozumiane autonomicznie, a zatem wina rozkładu pożycia nie może być utożsamiana z winą, rozumianą w sposób identyczny, w jaki jest ona pojmowana na gruncie przepisów o odpowiedzialności odszkodowawczej (jako przesłanka tej odpowiedzialności). Zachodzi również wyraźna potrzeba subiektywizacji winy w prawie rozwodowym.

Podstawowymi metodami badawczymi zastosowanymi przez autorkę były: metoda formalno-dogmatyczna (obejmująca przede wszystkim analizę logiczno-językową tekstu prawnego), metoda historyczno-opisowa oraz metoda komparatystyczna (analiza prawno-porównawcza wybranych systemów prawnych państw obcych). Metoda formalno-dogmatyczna obejmuje interpretację przepisów prawnych przy uwzględnieniu powszechnie uznanych metod wykładni prawa (w szczególności derywacyjnej koncepcji wykładni M. Zielińskiego), analizę orzecznictwa sądów krajowych i zagranicznych oraz poglądów doktryny. Metoda historyczno-opisowa pozwala na analizę funkcjonowania elementów prawa w systemie prawa zarówno obecnie, jak i w przeszłości i uświadamia, że przedmiot badań jest tylko wycinkiem złożonego systemu, który kształtował się przez lata. Metoda komparatystyczna odnosi się do wybranych systemów prawnych państw obcych. Zasadniczo celem zastosowania analizy porównawczej jest nie tylko proste zestawienie określonych systemów, porządków prawnych, czy kultur prawnych, ale poszukiwanie możliwego rozwoju

własnego prawa i myśli prawnej. Dla wielopłaszczyznowego i komplementarnego poznania prawa konieczne jest bowiem porównywanie i przeciwstawianie, ponieważ prowadzi ono do dokładniejszego rozpoznania natury prawa w jego uwarunkowaniach czasowych, społecznych i kulturowych.

Dodatkowo, dla wzmocnienia argumentacji podczas dokonywania oceny obowiązującej regulacji prawnej, wykorzystane zostały również metody empiryczne, tj. metody socjologiczne badania prawa. W ramach tych metod przeprowadzono badanie ankietowe metodą sondażową, polegające na analizie opinii sędziów, wyrażanych podczas wypełniania standaryzowanego kwestionariusza ankiety. Celem badania adresowanego do sędziów, będących doświadczonymi orzecznikami w sprawach rozwodowych i stosujących na co dzień przepisy Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, było przede wszystkim uzyskanie informacji o charakterze sprawozdawczym, a następnie dokonanie interpretacji uzyskanych wyników oraz sformułowanie na tej podstawie wniosków (postulatów) *de lege ferenda*. W przekonaniu autorki, wykorzystanie anonimowych opinii ekspertów orzekających w sprawach rozwodowych w różnych sądach okręgowych na terenie całej Polski może pozytywnie wpłynąć na jakość stosowania obowiązujących regulacji prawnych, jak również przyczynić się do zidentyfikowania tych obszarów, które niewątpliwie wymagają pilnej interwencji ustawodawcy.

Przeprowadzona w pracy kompleksowa analiza obowiązującej regulacji prawnej dotyczącej zagadnienia winy rozkładu pożycia małżeńskiego, w świetle poglądów prezentowanych zarówno w doktrynie, jak i w judykaturze, doprowadziła do sformułowania następujących postulatów *de lege ferenda*. W pierwszej kolejności wskazać należy, że – w przekonaniu autorki – konstrukcja jurystyczna winy rozkładu pożycia powinna być w prawie rodzinnym utrzymana, lecz nie jako negatywna przesłanka rozwodowa, a okoliczność wpływająca na skutki orzeczenia rozwodu, w szczególności na przesłanki, zakres i czasokres obowiązku alimentacyjnego między rozwiedzionymi małżonkami. Jest to związane z bardzo silnym zakorzeniem winy w sferze społecznej i kulturowej. Stanowi ona niewątpliwie wyraz dezaprobaty dla małżonka, którego zawinione zachowanie prowadzi do rozpadu związku małżeńskiego. Jej analiza jest zatem dokonywana z uwzględnieniem powszechnie przyjętych w polskim społeczeństwie norm pozaprawnych, w tym norm moralnych. Pożądane wydaje się jednak doprecyzowanie, wysublimowanie, czy też uelastycznienie pojęcia winy rozkładu pożycia, ponieważ nie jest trafna obecna regulacja k.r.o., która nie wprowadza rozróżnienia stopnia winy małżonków na „winę mniejszą” i „winę większą”. Stąd też autorka postuluje wprowadzenie – obok istniejącego pojęcia „małżonka wyłącznie winnego rozkładu pożycia” –

dotatkowo określenia „małżonka w przeważającym stopniu winnego rozkładu pożycia”. Niezależnie od powyższego, w przekonaniu autorki, ustawodawca winien nadać większe znaczenie woli małżonków, zwłaszcza w kwestiach procesowych. Zasadą winno być odstąpienie przez sąd od orzekania o winie rozkładu pożycia, natomiast rozpatrywanie winy rozkładu pożycia winno następować jedynie na wyraźne żądanie małżonka, a nie – jak to ma miejsce obecnie – z urzędu. Niewątpliwie przyczyniłoby się to do ograniczenia wielu niekonicznych czynności procesowych, a zwłaszcza długotrwałego, rozbudowanego i często destrukcyjnego dla stron postępowania dowodowego. W konsekwencji, w przypadku orzekania o winie rozkładu pożycia w postępowaniu rozwodowym (jak już wskazano powyżej, na wyraźny wniosek strony), autorka proponuje następujące rozwiązania w kwestii winy: 1) ustalenie, że jeden z małżonków ponosi wyłączną winę rozkładu pożycia, 2) ustalenie, że jeden z małżonków ponosi w przeważającym stopniu winę rozkładu pożycia, 3) ustalenie, że winni rozkładu pożycia są oboje małżonkowie, 4) ustalenie, że żaden z małżonków nie ponosi winy. Ponadto, w ocenie autorki, choć obowiązek alimentacyjny powinien być w dalszym stopniu powiązany z winą rozkładu pożycia, to jednak winien być ukształtowany nieco odmiennie, niż w obowiązującym stanie prawnym. Zasadne wydaje się w szczególności „oderwanie” obowiązku alimentacyjnego od stanu „niedostatku” rozwiedzionego małżonka, który nie został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia, bądź też „istotnego pogorszenia sytuacji materialnej małżonka niewinnego” po rozwodzie. Mianowicie autorka opowiada się za przyjęciem rozwiązania, w myśl którego małżonek, który nie został uznany za wyłącznie winnego rozkładu pożycia albo w przeważającym stopniu winnego rozkładu pożycia może domagać się alimentów od drugiego małżonka, jeżeli znajduje się – z przyczyn przez siebie niezawinionych (w szczególności takich jak: nieuleczalna, bądź przewlekła choroba, niepełnosprawność, trwała niezdolność do pracy) – w takiej szczególnej (wyjątkowej) sytuacji życiowej, która uniemożliwia mu pełne zaspokojenie we własnym zakresie wszystkich swoich usprawiedliwionych potrzeb.

W pracy uwzględniono stan prawny na dzień 30.06.2024 r.

mgr Anna Lesnik

